

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ ЗА УМОВ РОЗВИТКУ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

УДК 331.101.3

В. М. НИЖНИК

Хмельницький національний університет

СОЦІАЛЬНО-ІНДИКАТИВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ РІВНЯ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

На основі аналізу існуючих підходів щодо використання різних груп індикаторів рівня життя населення визначено найбільш прийнятні для забезпечення економічної безпеки України.

The most acceptable approaches to providing of economic security of Ukraine have been determined on the basis of analysis of existent approaches to the use of different groups of indicators of living standard of population.

Ключові слова: соціальна політика, соціальні індикатори, соціальні стандарти.

Постановка завдання. Недосконалість регуляторних заходів дотримання основних індикаторів вимагає переоцінки соціальної політики держави щодо забезпечення достойного рівня життя населення. Недостатній рівень життя населення України, обумовлений дефіцитом соціальної захищеності, вносить додаткові вимоги до кількісної оцінки його рівня та вдосконалення напрямів його регулювання. Від якісного вирішення цих проблем у значній мірі залежить добробут населення та економічна безпека країни. Актуальність даного дослідження полягає в тому, що питання підвищення рівня життя населення України в системі соціальної політики держави набуває все більш принципового значення. Вдосконалення індикативного регулювання соціальної політики щодо підвищення рівня життя населення України в умовах глобальної фінансової кризи є необхідним для розбудови українського суспільства і забезпечення його економічної безпеки.

Аналіз останніх досліджень. Питаннями ролі соціальної політики у формуванні рівня життя населення займалися такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як Е. Баумхайер, Е. Гансова, К. Еспін-Андерсон, О. Іванова, А. Каверін, А. Крупник, О. Крюков, Е. Лібанова, А. Плотніков, А. Соловйов, Теренс М. Ганслі, О. Тридід, П. Шевчук та інші. Поняття, структуру та концепції рівня життя населення досліджували такі науковці: І. Бестужев-Лада, О. Богуцький, В. Бочаров, В. Вітер, Б. Гринчель, В. Гур'єв, В. Мандибура, О. Мельниченко, Д. Морріс, В. Олефір, В. Рутгайзер, Л. Поліщук та ряд інших. Основні підходи до вивчення соціального захисту населення можна зустріти в роботах Н. Абакумової, Д. Богині, М. Борецької, Н. Жигар, В. Макаренко, В. Новікова та інших.

Виклад основного матеріалу дослідження. Критеріями становлення соціальної політики країни виступають: відкритий характер державної влади; гарантована рівність громадян перед законом та право на участь в державному й громадському житті; ринкова економіка; громадянський світ і солідарність. В свою чергу, умовами розвитку соціальної держави та її характерними ознаками є: демократична організація державної влади; високий економічний потенціал, що дозволяє здійснювати заходи з перерозподілу доходів без пригнічення інтересів власників прибутків; соціально орієнтована структура економіки, що виявляється в розробці дієвих соціальних програм та пріоритетності їхньої реалізації; існування розвиненого громадянського суспільства; дотримання моральних норм громадянами і, насамперед, посадовими особами.

Соціально-індикативному регулюванню мають бути притаманні спеціальні функції, оскільки лише соціальна країна є «країною для людини» і реально забезпечує матеріальними ресурсами право громадянина на життя. Відповідно, соціальна держава реалізує наступні функції: захисну, стимулюючу, інвестиційну, інтегративну та функцію соціального індикативного регулювання і контролю. Через те, до основних напрямів соціального регулювання слід віднести регулювання у сфері праці й трудових відносин, доходів населення, соціальної підтримки і захисту непрацевдатних і незаможних прошарків населення, основних напрямів розвитку галузей соціальної сфери, соціоекологічне регулювання у сфері сучасної інфраструктури, міграційної політики, політики щодо окремих категорій населення [1].

Основи соціального регулювання містяться у таких основних міжнародних документах: «Міжнародні громадські та політичні права людини», «Європейська конвенція захисту прав людини і головних свобод», «Європейська соціальна хартія», «Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права» тощо. Соціально-індикативне регулювання рівня життя населення має враховувати державні соціальні стандарти, що являють собою встановлені законами, іншими нормативно-правовими актами соціальні норми та нормативи чи їх комплекс, на базі яких визначаються рівні основних соціальних гарантій, тобто встановлених законами мінімальних розмірів оплати праці, доходів громадян, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, розмірів інших видів соціальних виплат, що забезпечують певний рівень життя. Основним державним соціальним стандартом є прожитковий мінімум, встановлений законом, на основі якого визначаються державні соціальні гарантії й стандарти у сферах доходів населення, житлово-комунального, побутового, соціально-культурного обслуговування, охорони здоров'я та освіти [2].

Під соціальними індикаторами слід розуміти встановлені законами мінімальні розміри оплати праці, доходів громадян, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, розміри інших видів соціальних виплат, встановлені законами та іншими нормативно-правовими актами, які забезпечують рівень життя не нижчий від прожиткового мінімуму. Соціальні норми і нормативи у регулюванні рівня життя населення визначаються як індикатори необхідного споживання продуктів харчування, непродовольчих товарів та послуг і забезпечення освітніми, медичними, житлово-комунальними, соціально-культурними послугами. Рівень життя населення нерозривно пов'язаний з такими категоріями, як якість життя населення та економічна безпека країни. Якість життя тлумачать як ступінь відповідності умов і рівня життя науково обґрунтованим нормативам або визначеним стандартам. Під якістю життя розуміють також задоволеність населення життям з точки зору широкого набору потреб та інтересів. Це поняття охоплює характеристики й індикатори рівня життя як економічної категорії, а також умови праці і відпочинку, житлові умови, соціальну забезпеченість і гарантії, охорону правопорядку і дотримання прав особистості, природно-кліматичні умови, показники збереження навколишнього середовища, наявність вільного часу і можливості його доцільного використання, а також відчуття спокою, комфорту і стабільності [3].

Системи індикаторів рівня життя населення, як правило, відображають рівень задоволення матеріальних та духовних потреб домогосподарств і в той же час включають характеристики, що виходять за рамки суто споживчого підходу. Так, під час оцінки та міжнародних зіставлень рівня життя (благополуччя) за методиками ООН та інших найбільш часто використовуються наступні групи індикаторів:

1. ВВП на душу населення. Частка витрат на кінцеве споживання домогосподарств в ВВП.
2. Рівень реальних доходів населення. Рівень реальної заробітної плати та пенсій.
3. Показники розподілу населення за рівнем середньодушового доходу (зокрема, дефіцитний коефіцієнт фондів, що характеризує відношення середньодушових доходів 10% населення з найбільшими та найменшими доходами).
4. Загальний рівень споживання матеріальних благ та послуг, в тому числі за елементами: продукти харчування, алкогольні напої, предмети гардеробу, товари тривалого користування і господарського призначення, послуги.
5. Білково-калорійна цінність добового раціону харчування (споживання калорій, білків, жирів та вуглеводів на душу населення на добу).
6. Забезпеченість житлом та основними предметами користування (на одну сім'ю, особу, чи господарство).
7. Очікувана тривалість життя чоловіків та жінок. Дитяча смертність.
8. Загальний рівень безробіття (число безробітних та їх частка в кількості економічно активного населення). Безробіття серед молоді 16–24 років.
9. Частка державних витрат на освіту та охорону здоров'я в ВВП.
10. Забезпеченість населення послугами охорони здоров'я (кількість лікарів та лікарняних ліжок на 10000 чол.).
11. Освітній рівень населення (кількість учнів початкових та середніх загальноосвітніх шкіл, студентів вищих навчальних закладів на 10000 чол.).

До соціальних індикаторів рівня життя населення відносять індикатори у сферах: здоров'я, освіти, зайнятості, якості праці, вільного часу, доступності товарів, особистої безпеки. У статистичному збірнику «Соціальні індикатори рівня життя населення» використовується методика, заснована на системі соціальних індикаторів рівня життя населення, які щорічно розраховуються і публікуються Держкомстатом України. До них відносять такі соціальні потреби: здоров'я, освіта та навчання, зайнятість та якість праці, доступність зайнятості, фізіологічне середовище, соціальна сфера, соціальні зв'язки, особиста безпека.

Система соціальних індикаторів, яка спрямована на забезпечення економічної безпеки України, повинна включати наступні групи часткових показників:

1. Макроекономічні показники: валовий внутрішній продукт на одну особу; реальні наявні доходи на одну особу; фактичне кінцеве споживання домашніх господарств на одну особу; витрати з бюджету на соціально-культурні заходи на одну особу; середньомісячна номінальна заробітна плата населення; структура фонду оплати праці; розподіл чисельності працівників за розміром заробітної плати.
2. Мікроекономічні показники: основні геополітичні характеристики; щільність наявного населення; очікувана тривалість життя населення; природний приріст населення; часткові показники народжуваності; коефіцієнти смертності немовлят; коефіцієнти смертності дітей; материнська смертність.
3. Охорона здоров'я і безпека: захворюваність населення за видами хвороб; ВІЛ-інфіковані та хворі на СНІД; захворюваність на активний туберкульоз; захворюваність населення на розлад психіки і поведінки внаслідок вживання алкоголю; викиди шкідливих речовин в атмосферне повітря; умови праці робітників, зайнятих в основних галузях економіки; чисельність потерпілих на виробництві.
4. Освіта: чисельність осіб, які навчалися в навчальних закладах; загальноосвітні навчальні заклади; професійно-технічні навчальні заклади; прийом студентів у ВНЗ I–IV рівнів акредитації за джерелами фінансування; основні показники діяльності докторантур і аспірантур; розподіл населення за рівнем освіти.
5. Зайнятість населення: економічна активність населення за місцем проживання, статтю і віковими групами; рівень зайнятості населення за місцем проживання і статтю; звільнення працівників.

6. Показники матеріальної забезпеченості населення: доходи домогосподарств; структура сукупних ресурсів домогосподарств; витрати громадських організацій на добродійну діяльність.

7. Рівень і структура особистого споживання: розподіл населення за рівнем середньодушових грошових витрат; структура сукупних грошових витрат домогосподарств; споживання продуктів харчування в домогосподарствах; розподіл домогосподарств за рівнем середньодушових сукупних витрат; енергетична цінність і вміст поживних речовин у спожитих в домогосподарствах продуктах харчування.

8. Житлові умови населення: забезпеченість населення житлом; введення в експлуатацію житлових будинків; кількість родин, які перебувають на квартирному обліку; надання житла окремим категоріям громадян.

9. Показники пенсійного забезпечення населення: види і розміри пенсій; чисельність і середній розмір пенсій пенсіонерів; співвідношення розмірів середньої пенсії та середньої заробітної плати працівників, зайнятих в економіці.

10. Показники соціальної напруженості: заборгованість між підприємствами України; заборгованість з виплат; рівень безробіття; чисельність працівників, які перебували в умовах змушеної неповної зайнятості; кількість страйків і їх наслідки; розгляд судами справ порушення трудового законодавства; коефіцієнт злочинності; кількість самогубств.

За даними Держкомстату України, номінальна середньомісячна зарплата у 2011 р. становила 2813 грн, тобто приблизно 350 дол. (для порівняння: в Латвії – 575 дол. на місяць, в Польщі – 1,2 тис. дол., у Франції – 5,5 тис. дол.). При цьому середньомісячний наявний дохід (у 2011 р. – 1770,8 грн), тобто максимальний грошовий дохід, що призначений для придбання споживчих товарів та послуг, склав 115% до попереднього року. Що стосується динаміки реальної зарплати, то за період 2009–2011 рр. темпи її зростання постійно збільшувалися. Крім того, у 2011 р. була скасована тенденція зростання заборгованості з виплати заробітної плати (з 1188,7 млн грн у 2009 р. до 1473,3 млн грн у 2010 р.), яка на кінець 2011 р. склала 1218,1 млн грн. Незважаючи на те, що співвідношення мінімальної та середньої заробітної плати (1:2,93 у 2009 р., 1:2,69 у 2010 р. та 1:2,62 у 2011 р.) відповідає стандартам ПРООН (табл. 1), це свідчить не про високий рівень мінімальної заробітної плати, а, навпаки, про низький рівень як мінімальної, так і середньої зарплати.

Таблиця 1

Соціальні стандарти, що використовуються ПРООН, та їх рівень в Україні

Стандарт ООН	Параметри	Показники в Україні			Темпи росту, %	
		2009	2010	2011	2010/2009	2011/2010
Показники, що використовуються для розрахунку ІРЛП країни						
1. Очікувана тривалість життя при народженні, років	25 (min) – 85 (max)	68,2	68,6	68,6	100,6	99,8
2. Грамотність населення, %	100	99,4	99,7	99,7	100,3	100,0
3. Середня тривалість навчання, років	15	12	11,3	11,3	100,3	100,0
4. Реальний ВВП на душу населення за ПКС, дол. США	200 (min) – 40000 (max)	6914	6535	6175	94,5	94,5
Показники, що використовуються для аналізу і прогнозування соціально-політичної ситуації в країні						
5. Сумарний коефіцієнт народжуваності (середня кількість дітей, народжених жінками у фертильному віці від 20 до 45 років)	2,14–2,15	1,3	1,5	1,5	115,4	100,0
6. Коефіцієнт старіння населення (частка населення, старшого за 65 років у загальній чисельності населення), %	7	22,1	24,5	24,7	110,8	100,8
7. Співвідношення 10% найбагатших до 10% найбідніших	10:1	6,9:1	6,0:1	5,4:1	-	-
8. Частка населення, що проживає за межею бідності, %	10	21,4	19,5	7,9	91,1	40,5
9. Співвідношення мінімальної та середньої заробітної плати	1:3	1:2,93	1:2,69	1:2,62	-	-
10. Мінімальний рівень погодинної заробітної плати, дол. США	3	близько 0,38	близько 0,50	близько 0,75	131,6	150,0
11. Рівень безробіття, %	8-10	7,2	8,8	9,8	122,2	111,4
12. Кількість правопорушень на 100 тис. населення, одиниць	до 5 тис.	1040	954	1112	91,7	1116,6
13. Кількість психічних патологій на 100 тис. населення, одиниць	до 284	486	444	244	1,3	54,9
14. Рівень депопуляції (кількість народжених до кількості померлих)	50:50	35,3:64,7	42,0:58,0	36,0:64,0	-	-

Висновки. Проведення оцінки перспектив та шляхів підвищення рівня життя населення України з урахуванням досвіду країн ЄС дозволило звернути увагу на наступне. Пріоритетними напрямки підвищення рівня життя населення України та гарантування успішного входження в ЄС є встановлення реального прожиткового мінімуму; реформування системи соціального забезпечення; для подолання бідності – створення економічно активним верствам населення умов для особистого розв'язання проблем підвищення власного добробуту; наближення визначальних соціальних стандартів та гарантій до прожиткового мінімуму; забезпечення своєчасної виплати заробітної плати та недопущення виникнення заборгованості з її виплати; узаконення всіх трудових доходів громадян шляхом зменшення оподаткування фонду оплати праці та заміна системи оподаткування доходів громадян на таку, що стимулюватиме їх зростання; впровадження системи медичного страхування, що сприятиме підвищенню якості медичного обслуговування населення, тощо.

Література

1. Баранова Н. П. Соціальні стандарти та соціальні гарантії в системі соціальної політики України [Електронний ресурс] / Н. П. Баранова, Т. В. Новікова / Центр перспективних соціальних досліджень ; Національна академія наук України. – Режим доступу : http://www.cpsr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=42:2010-06-13-21-23-56&catid=20:2010-06-13-21-06-26&Itemid=27.
2. Гансова Е. А. Науково-теоретичні засади соціальної політики [Електронний ресурс] / Гансова Е. А. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vonu_sip/2011_10/pdf/str_691-696.pdf.
3. Соціально-економічний розвиток України за 2010 рік [Електронний ресурс] / Державний комітет статистики. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Надійшла 11.05.2012

УДК 339.727.22:330.131.7

С. С. ШУМСЬКА

ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», м. Київ

РОЛЬ ІНОЗЕМНОГО КАПІТАЛУ У ФОРМУВАННІ ФІНАНСОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ

В статті наведено кількісні оцінки фінансових ресурсів економічного розвитку України, сформованих за рахунок доступу до зовнішніх ринків капіталу. Проведено аналіз динаміки потоків іноземного капіталу в контексті привнесення ризику нестабільності.

The paper provides quantitative estimates of the financial resources of Ukraine's economic development generated by access to external capital markets. The analysis of the dynamics of flows of foreign capital in the context of introducing the risk of instability.

Ключові слова: іноземний капітал, міжнародна інвестиційна позиція, фінансовий потенціал України.

Вступ. Фінансовий потенціал країни, як одна з базових характеристик економіки, значною мірою залежить не тільки від внутрішніх, але й зовнішніх джерел його формування, що в умовах зростаючої глобалізації змушує уважно досліджувати роль іноземного капіталу, особливо з точки зору його результативності і безпеки України.

Постановка проблеми. Серед найбільш дискусійних проблем в економіці на сьогоднішній день варто виділити наслідки мобільності капіталу для економічного зростання та стабільності розвитку. Враховуючи історичні, теоретичні, емпіричні та політичні аспекти даної проблеми науковці та практики виділяють як позитивні, так і негативні ефекти руху капіталів. Тривалий час панівною була думка, що міжнародна фінансова лібералізація позитивно впливає на ефективність перерозподілу ресурсів і темпи економічного зростання. Однак у світлі причин та наслідків останньої світової кризи стали явними зв'язки між мобільністю капіталів та кризою, особливо для тих країн, де внутрішні інституції є слабкими, а лібералізація рахунку капіталу та інших економічних та політичних реформ є недостатньо узгодженими. Наявність спірних і не до кінця вивчених питань взаємозв'язків між потоками капіталів та кризами змушує більш відповідально відноситись до розробки політики максимізації вигід від міжнародної фінансової лібералізації, мінімізуючи ризики фінансової нестабільності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогоднішній день в економічній літературі можна знайти чимало публікацій, що присвячені питанням економічного потенціалу, де зарубіжні й вітчизняні дослідники розглядають ключові проблеми його формування як на мікро-, так і на макрорівнях. Дискусії ведуться і з широкого кола питань з фінансового забезпечення, фінансових ресурсів і важелів розвитку, фінансової безпеки, де доречним буде виділити роботи А. Даниленка, О. Барановського, С. Буковинського, Т. Вахненка, Т. Єфименко, В. Зимовця, К. Павлюк, А. Соколовської.

Роль іноземного капіталу найбільш активно обговорюється стосовно його впливу на банківську